

Dr hab. Katarzyna Smędzik-Ambroży, prof. UEP
Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej
Instytut Ekonomii
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Poznań, 23 września 2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. Marcina Adamskiego
pt. „Determinanty funkcjonowania spółdzielczych gospodarstw rolnych w Polsce”
napisanej pod kierunkiem naukowym

prof. dr hab. Wojciecha Józwiaka i promotora pomocniczego dr Michała Dudka

Recenzja obejmuje szczegółową ocenę spełniania przez rozprawę doktorską warunków określonych w art. 13 ust. 1 *Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz. U. 2003 r. Nr 65 poz. 595) w związku z ubieganiem się przez mgr inż. Marcina Adamskiego o nadanie stopnia naukowego doktora.

1. Wprowadzenie

Recenzowana rozprawa liczy 121 stron pogrupowanych w pięć rozdziałów. Zawiera 2 mapy, 3 rysunki, 13 wykresów i 18 tabel a także dość bogatą bibliografię liczącą 126 książek i artykułów oraz 28 aktów prawnych i innych opracowań. Wśród pozycji zwartych 37% stanowią pozycje obcojęzyczne. Przedmiotem badań zamieszczonych w rozprawie jest ocena sytuacji dochodowej spółdzielczych gospodarstw rolnych, a także określenie uwarunkowań i czynników determinujących funkcjonowanie podmiotów spółdzielczych w Polsce w latach 2012-2017. Doktorant szuka odpowiedzi na istotne poznawczo pytanie jakim jest określenie sytuacji ekonomicznej rolniczych gospodarstw spółdzielczych w Polsce na tle gospodarstw indywidualnych oraz wskazanie determinant funkcjonowania tej formy działalności. Już na wstępie podkreślić należy, że Doktorant dokonuje skutecznego uzasadnienia wyboru tematu. Cytując badania innych autorów, używa argumentów i danych przekonujących, wbrew dość często występującemu pogładowi o archaiczności systemowej spółdzielni rolniczych, uzasadniających podjęcie zakresu tematycznego rozprawy. Do zainteresowania tematem w szczególności przekonują dane świadczące o tym, że zmiana pokoleniowa spowodowała, że mimo pierwotnych złych doświadczeń w PRL-u, spółdzielnie cieszą się dużym zainteresowaniem wśród młodych rolników. Problem rozważań jest ważny z merytorycznego, metodycznego i praktycznego punktu widzenia – dla ekonomiki rolnictwa a szerzej ekonomii

rolnej, polityki gospodarczej, jak i praktyki, dla której wyzwaniem jest poprawa konkurencyjności rolników na rynku artykułów rolno-żywnościowych. Jak uzasadnię w dalszej części recenzji praca posiada również walory aplikacyjne. Jest dobrze zorganizowana, ma jasną strukturę a wywód jest logiczny. Kwestie podnoszone przez Doktoranta zostały dość dobrze odniesione do cytowanej literatury. Mam jednak pewne zastrzeżenia. Otóż cytowana literatura pomija bieżącą literaturę tematu. Najnowsze z cytowanych pozycji pochodzą z 2021 roku, co stanowi dość dużą odległość czasową od obecnego 2024 roku. Pozytywne wrażenie robi właściwie zaplanowany i zrealizowany przebieg postępowania badawczego, niemniej odniesienie wyników badań własnych Doktoranta do uzyskanych przez innych autorów jest dość skromne. Wzbogacenie pracy o aspekt ukazujący spółdzielczość rolniczą w innych krajach europejskich, przynajmniej w zarysie, też zwiększyłoby walory poznawcze rozprawy, tworząc zasadne tło do rozważań dotyczących spółdzielni rolniczych w Polsce.

2. Ocena struktury pracy i jej zakresu

Pracę rozpoczęto od części metodycznej, w której sprecyzowano cel, hipotezy badawcze, zakres badań oraz materiały i metody badawcze. Dzięki umieszczeniu części metodologicznej badań w pierwszym rozdziale, czytelnik jest już na wstępie zapoznany z podstawowym kierunkiem badań, a zamiary Doktoranta zostają klarownie przedstawione. W recenzowanej rozprawie występują rozdziały: teoretyczny i przeglądowy. W rozdziale drugim Doktorant dokonuje celnego umiejscowienia zakresu rozważań w teorii ekonomii. Dowodzi to refleksji, wiedzy i umiejętności Doktoranta na temat umiejscowienia teoretycznego pracy. Jest to ważna umiejętność badacza. Odniesienie rozważanego problemu do teorii powinno stanowić wstęp do dalszych analiz, co z sukcesem czyni Doktorant. Jedynie powtórzenia w nazewnictwie podrozdziałów słów „w teorii ekonomii” oraz „spółdzielczość” należałoby wyeliminować. W rozdziale trzecim pt. „Warunki funkcjonowania spółdzielczych gospodarstw rolnych w Polsce” Doktorat pokazuje ewolucję gospodarstw spółdzielczych, uwarunkowania prawno-instytucjonalne tworzenia i funkcjonowania gospodarstw spółdzielczych w Polsce, a także dokonuje przeglądu badań z rozważanego tematu w polskiej literaturze z zakresu ekonomii rolnej. Przegląd dotychczasowych wyników pozwala oczekiwać porównania wyników badań własnych Doktoranta z rezultatami osiągniętymi przez wskazanych autorów. W tej części pracy zastanawia fakt powoływania się przez Doktoranta na badania rolniczych spółdzielni produkcyjnych w IERiGŻ-PIB, prowadzone do 2009, a następnie wskazanie przez

Doktoranta, że: „... w latach 2008-2018” ubył 242 spółdzielnie. Doktorant nie podał jednak skąd pochodzą te informacje? Pierwsze trzy rozdziały stanowią swoiste tło do autorskich analiz przeprowadzonych w następnych częściach pracy. Kolejna część pracy, czyli rozdziały czwarty i piąty, mają charakter badawczy, w którym Doktorant stosując skuteczną procedurę, obejmującą badanie efektywności spółdzielczych gospodarstw rolnych (analiza wskaźnikowa, metoda obwiedni danych) oraz determinant wpływających na trwanie lub likwidację tych podmiotów (parametryczne i nieparametryczne testy istotności różnic i model logitowy) dokonał weryfikacji hipotez pracy. Rozdziały te dowodzą wartości poznawczej i mają bogate implikacje praktyczne, pozwalające krytycznie spojrzeć na uwarunkowania prawno-fiskalne funkcjonowania spółdzielczości rolniczej w Polsce w latach 2012-2017. Autor z sukcesem odnosi również wyniki swoich badań do opisanych wcześniej nurtów teoretycznych. Praca kończy się podsumowaniem i wnioskami. Podsumowanie stanowi zręczne, syntetyczne ujęcie najważniejszych rezultatów, co świadczy o dużych umiejętnościach autora w zakresie budowania syntezy i nie jest umiejętnością powszechną. Na pochwałę zasługuje też fakt sformułowania własnych rekomendacji. Układ pracy jest poprawny i właściwy dla wszechstronnego omówienia badanego zagadnienia. Rozdziały są ułożone w odpowiedniej kolejności i składają się na logiczną całość. Struktura pracy i przebieg postępowania badawczego oraz wzajemne powiązania pomiędzy częścią teoretyczną, a empiryczną pracy podkreślają wiedzę teoretyczną kandydata z zakresu ekonomii rolnej oraz jego umiejętności oryginalnego rozwiązania problemu naukowego.

3. Ocena merytorycznej i metodycznej strony pracy

3.1. Cel i hipotezy badawcze

Celem głównym rozprawy jest: „ocena sytuacji dochodowej spółdzielczych gospodarstw rolnych, a także określenie uwarunkowań i czynników determinujących funkcjonowanie tej zbiorowości w Polsce”. Dla tak zakreślonego celu sformułowano sześć zadań badawczych, które są konsekwentnie realizowane i prowadzą do weryfikacji dwóch postawionych w pracy hipotez. Cel pracy został sformułowany w sposób nie budzący wątpliwości, co do zamierzeń i oczekiwań poznawczych Doktoranta. Hipotezy wyprowadzono w oparciu o dobrą znajomość dotychczasowych ocen związków między oddziaływaniem czynników z otoczenia prawnego, instytucjonalnego, społecznego i demograficznego a funkcjonowaniem gospodarstw spółdzielczych. Treść hipotez badawczych świadczy o tym, że Doktorant słusznie postrzega

badane zjawisko w szerszym kontekście, pisząc że: „zagadnienie funkcjonowania spółdzielczych gospodarstw rolniczych jest niewątpliwie problemem złożonym, określanym przez szereg determinant rynkowych, prawnych, politycznych, społecznych i środowiskowych”. Podejście, zastosowane w pracy dowodzi dużej dojrzałości badawczej Doktoranta i jego holistycznej wiedzy w tytułowym zakresie. Prawidłowo organizuje on badania i konsekwentnie je realizuje. Nieco rozczarowuje jedynie sposób realizacji zadania badawczego nr 2, które brzmi: „Identyfikacja miar i metod służących do pomiaru sytuacji dochodowej badanych spółdzielczych gospodarstw rolnych”. Zapowiada to ambitne działanie, określenia tych miar i metod na podstawie dotychczasowej wiedzy i badań innych autorów. Oczekiwania moje zostały wykreowane przez słowo „identyfikacja”. Niestety część pracy, w którym podjęto się realizacji tego zadania nie odwołuje się do wcześniejszych badań, a jest jedynie określeniem tych miar i metod w oparciu o własną wiedzę autora. Przez to realizację tego zadania uznaję za niepełną.

3.2. Materiał i metody badawcze

W pracy wykorzystano literaturę przedmiotu oraz pierwotne źródła materiału badawczego, pochodzące z bazy Polskiego FADN, a także wyniki własnych badań ankietowych, przeprowadzonych wśród prezesów spółdzielni. Przemyślany dobór próby badawczej zapewnił reprezentatywność badań, stwarzając warunki do uogólnień ich wyników. Doktorant przez metodę doboru gospodarstw indywidualnych zapewnił również porównywalność wyników osiągniętych przez badane gospodarstwa spółdzielcze, jak i wybrane do badań gospodarstwa indywidualne. W analizach zastosowano, do oceny efektywności gospodarstw, analizę wskaźnikową, metodę DEA i wyliczony za jej pomocą indeks produktywności Malmquista, testy oceny istotności statystycznej różnic między średnimi, model logitowy oraz analizę rozkładów odpowiedzi. Wybór tych metod uważam za celowy i zasadny z punktu widzenia zakresu badań. Doktorant wykazał się znajomością założeń stosowania tych metod i umiejętnością analizy ich wyników. Świadczy to o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Doceniam także zamieszczenie w metodologicznej części pracy rysunku prezentującego schemat postępowania badawczego. Jest on wartościowym, syntetycznym zestawieniem organizującym przebieg kreacji naukowej, a dzięki określeniu miejsca poszczególnych zadań i metod w strukturze pracy, dodatkowo systematyzuje koncepcję badań, powodując że czytelnik już w tym miejscu zostaje przekonany o klarowności dalszego wyводу (jeśli miał wątpliwości). Podsumowując zastosowaną koncepcję metodyczną uważam

za profesjonalną, trafnie dobraną i atrakcyjnie zaprezentowaną. Pewne wątpliwości mam jedynie do analizy wskaźnikowej, w której wielkość ekonomiczna w relacji do zaangażowania pracy (SO tys./AWU) została określona jako wskaźnik charakteryzujący potencjał produkcyjny gospodarstw. Wielkość ekonomiczna jest wartością wynikową, determinowaną potencjałem produkcyjnym i powinna znaleźć się w kategorii: wyniki ekonomiczno-produkcyjne. Potencjał produkcyjny określa natomiast wyposażenie gospodarstwa w czynniki produkcji i pozostałe wskaźniki, poza wymienianym, to odzwierciedlają. W kategorii wyniki ekonomiczne zamieszczono plon pszenicy (dt/ha) i plon kukurydzy (dt/ha). Sugeruje to, że w panelu występowały tylko spółdzielnie z produkcją roślinną, a tymczasem w próbie były też spółdzielnie typu: z mieszaną produkcją rolną i typu: zwierzęta ziarnożerne. Zabrakło informacji na temat rozkładu według typów produkcyjnych grupy odniesienia, którą stanowiły gospodarstwa indywidualne. W analizach indeksu Malmquista Doktorant napisał: „ (...) znaczna część gospodarstw spółdzielczych, w których w rozpatrywanym okresie podjęto decyzję o likwidacji była efektywna technicznie” i dalej w przypisie objaśnił „wartość indeksu większa lub równa 1” (s. 81) lub „ (...) cztery z sześciu gospodarstw spółdzielczych, które uległy likwidacji były w pełni efektywne technicznie...”. Na podstawie kształtowania się indeksu Malmquista nie można wnioskować o poziomie efektywności, a jedynie o jej zmianach w czasie. Wprawdzie w dekompozycji indeksu Malmquista występuje zmiana efektywności technicznej, jednak jej wartości powyżej 1 oznaczają wzrost, a poniżej 1 spadek efektywności technicznej, względem poprzedniego roku, nawet jeżeli ta efektywność nie była pełna, czyli przedsiębiorstwo nie należało do wzorcowych. Mimo to wybór metody DEA jako podstawy do dalszych analiz uważam za trafny. Dzięki tej analizie autor pokazał, że podstawą likwidacji spółdzielni nie jest mikroekonomiczne kryterium efektywności, a kryteria pozaekonomiczne. Stanowiło to ważne uzasadnienie do dalszych analiz poszukiwania determinant likwidacji przedsiębiorstw spółdzielczych.

Ocena formalna i uwagi szczegółowe

Praca jest poprawna językowo lecz zawiera liczne usterki o charakterze redakcyjnym wymagające, przed opublikowaniem (jeśli takie jest planowane) szczegółowej korekty wydawniczej. Są to np. nieścisłości dotyczące lat wydania kilku (4) publikacji, brak niektórych pozycji w spisie literatury (7). W 2 pozycjach literaturowych autor jest kilkuosobowy a nie jednoosobowy, jak napisano w powołaniu w tekście. Niepotrzebne powtórzenia słów w

tytułach podrozdziałów np.: „Identyfikacja czynników warunkujących sytuację dochodową gospodarstw spółdzielczych gospodarstw rolnych na tle gospodarstw indywidualnych”. Brak wyjaśnień „* ” w tabelach (tab. 8. i tab. 11). Tautologia w tekście tj. okres czasu (s. 77). W pracy 2 razy występuje rys. 2 (por. str. 29 i str. 30). Usterki redakcyjne dotyczą też spisu literatury.

Wniosek końcowy

Przechodząc do końcowej konkluzji stwierdzam, że przedstawiona przez mgr inż. Marcina Adamskiego rozprawa pt. „Determinanty funkcjonowania spółdzielczych gospodarstw rolnych w Polsce” zawiera oryginalny wkład badawczy. Doktorant dowiódł, że pomimo obecnej atomizacji i powierzchownych kontaktów społecznych, wynikających z powszechności Internetu, idea spółdzielczości i jej wartości tj. współpracy, wzajemnej pomocy, zaspokojenia potrzeby przynależności i dzielenia wspólnych celów są ważne i prowadzą do korzyści ekonomicznych w tych podmiotach. Racjonalnym z punktu widzenia gospodarstw rolnych jest więc wchodzenie w powiązania spółdzielcze, jednak proces ten jest, jak słusznie zauważył i udowodnił Doktorant, blokowany przez funkcjonujące w Polsce rozwiązania prawno-instytucjonalno-fiskalne. Stwierdzenie tego jest niezaprzeczalnym wkładem autora do badań naukowych. Doktorant z sukcesem zrealizował zakładany cel i zweryfikował postawione hipotezy badawcze. Praca została wzorowo zaprojektowana koncepcyjnie i starannie wykonana. Jest to zasługą dobrego opanowania przez Doktoranta wiedzy teoretycznej, nie tylko z omawianego tematu ale również ogólnej wiedzy ekonomicznej i ekonomiczno-rolniczej, a także umiejętności w zakresie analizy i syntezy. Poziom rozprawy świadczy o umiejętności Doktoranta do samodzielnego formułowania i rozwiązywania problemów badawczych. **W związku z tym uważam recenzowaną rozprawę za spełniającą wymogi sformułowane w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki i wnoszę o dopuszczenie mgr inż. Marcina Adamskiego do dalszych etapów postępowania związanego z ubieganiem się o stopień naukowy doktora.**

Katarzyna Smełtań-Ambroży

Poznań, 23.09.2024 r.